

Тетяна ГРАНЧАК,

канд. іст. наук,

заввідділу НБУВ

Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотеки як фактор демократизації

Стаття присвячена аналізу ролі бібліотек у процесі поглиблення демократичних трансформацій, забезпеченні доступу до якісної наукової інформації широких верств населення шляхом впровадження і вдосконалення дистантних форм використання бібліотечних інформаційних ресурсів.

Сучасне суспільство входить в інформаційний етап свого розвитку, коли інформація, її постійно оновлювані ресурси стають інструментом взаємопроникнення як знань і технологій, так і капіталу, інструментом боротьби за ринок, розвитку соціальної сфери, розв'язання геополітичних завдань. Після конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) світова спільнота взяла курс на побудову моделі сталого розвитку, побудову інформаційного суспільства. Сталий розвиток розглядається як майбутнє України, як загальнонаціональна ідея, здатна згуртувати всі прошарки суспільства. Одним з ключових моментів переходу України до сталого розвитку є широкомасштабна інформатизація й становлення постіндустріального інформаційного суспільства. Сталий розвиток країни вимагає не тільки переозброєння промисловості, переходу на нові високо-ефективні технології, але й істотного підвищення інтелектуального потенціалу нації – здатності людей виробляти й засвоювати нові знання, створювати й підтримувати високу технічну культуру складного наукомісткого виробництва, підвищувати свою кваліфікацію і набувати нову спеціальність, нові можливості для розвитку й суспільно корисної діяльності.

Водночас інформатизація є невід’ємним супутником сучасної демократії, вона неможлива без подальшої демократизації. Інформатизація суспільства, що розуміється як розвиток за допомогою інформаційних засобів пізнавальних можливостей соціальних структур, повинна бути в органічній єдності з процесами соціальної інтелектуалізації, істотним підвищенням творчого потенціалу особи.

У цьому контексті посилена увага науковців приділяється дослідженню питання ролі бібліотек як провідних суспільних інформаційно-наукових центрів у процесах інформатизації та демократизації. Різні аспекти цієї проблематики висвітлено в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема О. Ворошилова (Вивчення запитів користувачів як складова забезпечення повнішого задоволення їхніх інформаційних потреб // Наукові праці національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 26–32), В. Горового (Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 36–49), С. Басова (Библиотека и демократия: Первое вступление в проблему. – М., 2006. – 144 с.), Ю. Крешер (Информационное обеспечение ученых и специалистов: учебно-методическое пособие. – М., 2008. – 463 с.), К. Лаврової (Базовый элемент демократии «Кабинет для джентльмена» или «общественный рай»? // Библиотечное дело. – 2007. – № 3 (51); режим доступу : <http://www.bibliograf.ru/issues/2007/3/67/0/663>), Дж. Патрика (Рождение публичных библиотек: политика либерального актива / Патрик Джойс // Новое литературное обозрение: НЛО. – 2005. – № 74; режим доступу : <http://www.magazines.russ.ru/nlo/2005/74/dz8.html>) та ін. Утім, з огляду на подальше поширення електронних технологій та пов’язане з цим розширення можливостей бібліотечних закладів актуальним виглядає дослідження перспектив використання новітніх засобів

забезпечення зв'язку між інформацією та користувачем, зокрема дискантних форм доступу до інформації та її використання.

Відомо, що освоєння нової технології й техніки взагалі напряму залежить від соціально-політичного життя, рівень якого має створити сприятливі умови для творчості й прояву ініціативи людей. Не дивно, що прогрес у сфері інформатизації пов'язаний з кардинальним перевлаштуванням усього соціально-політичного життя сучасного суспільства, з його демократизацією, структурними професійними змінами, удосконаленням управління з боку держави ринковими відносинами. Тільки гарантована законом і забезпечена соціальними умовами доступність інформації для всіх членів суспільства створює умови для творчої праці людей і реалізації демократичних прав і свобод. Багато цілей інформатизації не можуть бути досягнуті без глибоких перетворень усіх сфер суспільного життя й діяльності, методів і засобів керування цими процесами, у тому числі й керування економічним життям.

Величезне значення мають децентралізація поширення й використання інформації та дотримання демократичних свобод, оскільки існує пряма залежність між ступенем свободи громадян і організацій, з одного боку, і ефективністю використання великої кількості інформації – з іншого. Найголовнішою якістю демократії є гласність, яка немислима без доступу до інформації широких кіл населення [1].

Вільний, необмежений доступ до відкритої інформації означає децентралізацію, яка сприяє свободі індивіда, забезпечує можливості людині самій думати, оцінювати інформацію та ухвалювати рішення. Цілком природно, що реалізувати свою новаторську роль у соціально-політичній сфері інформація може лише в тому випадку, якщо вона відкрита для користування нею широким соціальним прошарком. Це можливо тільки в умовах демократії. Вільне виробництво й забезпечення доступу до інформації – важлива соціальна проблема, яка з подальшою інформатизацією суспільства стає дедалі більш значущою. Зміст цієї проблеми

зводиться до того, що в суспільстві повинні бути створені можливості як для пошуку інформації, яка оприлюднюється, піддається гласності, так і для публічного й вільного доступу до неї в певний час і за доступну членам суспільства вартість. При цьому мається на увазі як інформація за результатом події (стенограми, протоколи, підрахунок голосів та ін.), так і після закінчення розробки (різні рішення, акти, проекти й ін.).

Таким чином сьогодні, в умовах посилення суспільної ролі інформації та зростання її обсягів, актуалізується питання пошуку необхідної інформації та забезпечення оперативного доступу до неї. При цьому дистантні методи доступу до інформації, що ґрунтуються на сучасних технологічних досягненнях, маючи високу ступінь охоплення й далекодії, відіграватимуть провідну роль.

Вирішення цього завдання значною мірою залежить від ефективності діяльності бібліотечних закладів, зокрема – від удосконалення дистантних форм використання інформаційних ресурсів бібліотек. Саме ці форми найбільше відповідають таким вимогам діяльності бібліотечних закладів, як масовість, широта охоплення, відкритість, гнучкість та індивідуалізація, які характеризують інформаційні потреби людей.

Упровадження і розвиток дистантних форм доступу до інформації сприятимуть трансформації бібліотек в інформаційному суспільстві у:

- джерела сучасних знань, творчості й безперервної освіти для людей будь-якого віку;
- інструмент активної участі громадян у суспільному житті й керуванні державою;
- інформаційну опору розвитку економіки й бізнесу, підготовки й підвищення кваліфікації кадрів у всіх сферах діяльності;
- центри збереження й активної популяризації історичних та культурних надбань народу (місцевості, співтовариства тощо).

Серед найбільш затребуваних сучасних дистантних форм доступу до бібліотечного інформаційного ресурсу – електронні біб-

ліотеки, міжбібліотечний абонемент, електронні каталоги, електронні повнотекстові копії, електронні версії аналітичних матеріалів, орієнтованих на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, електронні версії тематичних та видових збірань публікацій тощо.

В основі функціонування дистантних форм доступу до інформації – активне використання інформаційних і комунікаційних технологій, що забезпечує комунікацію в найрізноманітніших формах (текст, графіка, звук, анімація) переважно з використанням електронної пошти та Інтернету.

Вони дають змогу максимально оперативно забезпечити зв'язок між користувачем та потрібною йому інформацією, зробити доступ до інформаційного ресурсу максимально зручним, що в підсумку сприяє підвищенню творчого й інтелектуального потенціалу людини, безперервній соціалізації особистості. Працювати з матеріалами за допомогою дистантних форм можна в зручний час, у зручних умовах, не витрачаючи кошти й час на переїзди і в зручному темпі. При цьому використання дистантних форм не повинно виключати можливості отримання в разі потреби консультації бібліотечного співробітника.

Використання дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів також дає змогу:

- отримати доступ до потрібної інформації незалежно від віддаленості бібліотеки;
- задовольнити потребу користувачів у якісній потрібній саме їм інформації;
- забезпечити доступ користувачів до світового банку інформації.

Останнє важливо як для окремої людини, так і для суспільства в цілому як з огляду на можливість використання прогресивного зарубіжного досвіду у вирішенні різноманітних питань, поповнення власної інформаційної бази, так і з огляду на можливість і

корисність презентації себе світовій спільноті з перспективою самореалізації в глобальному інформаційному просторі.

Дистантний доступ до інформації стає незамінним для зміцнення, розвитку кожної із соціальних груп (мешканці віддалених і малоосвоєних регіонів країни; люди, наприклад, вахтовики, специфіка роботи яких не дає змоги здобувати знання в ритмі діючих освітніх технологій; особи з обмеженою свободою переміщення тощо). Особливої ваги ці аспекти набувають у випадку забезпечення доступу до інформації людей з обмеженими фізичними можливостями. Таким чином створюються додаткові умови для інтеграції таких людей у суспільство, їхньої суспільної активізації й реалізації себе як рівноправних громадян держави.

Певною мірою розвиток дистантних форм доступу до якісної інформації сприятиме більш активному самовираженню жінок, які поки що досить часто не мають належних умов для гармонійного поєднання освіти, кар'єри, з одного боку, і родини й виховання дітей – з іншого [2]. Жінки матимуть змогу підвищувати свій освітній та кваліфікаційний рівень без відриву від основної роботи, навіть у домашніх умовах, займаючись веденням домашнього господарства або виховуючи дітей.

На сьогодні однією з найперспективніших дистантних форм інформаційного забезпечення економіки, політичного життя, освіти, науки, культури є електронні бібліотеки (ЕБ) – розподілені інформаційні системи, що дають змогу надійно накопичувати, зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів, доступні в зручному для користувачів вигляді через глобальні мережі передачі даних [3].

Сфера використання електронних бібліотек сьогодні надзвичайно широка і включає як традиційні цілі науки і освіти, економічні питання, так і політичні проекти, питання державотворення. Можна назвати цілий ряд проектів, спрямованих на реалізацію концепції «електронного уряду» – тут теж доводиться працювати з достатньо складноструктурованими колекціями електронних до-

кументів: вони містять текст, графіку, відеоматеріали й багато іншого. Прикладом може бути один з масштабних проєктів, який нещодавно був реалізований у Росії: створення електронного архіву президента Російської Федерації. Цей проєкт обслуговує потреби держави, громадянського суспільства й населення в найширшому сенсі.

Таким чином, електронні бібліотеки служать багатьом цілям; цей додаток ІКТ може бути використаний, причому досить ефективно, у найрізноманітніших сферах діяльності, тому пов'язування поняття цих бібліотек виключно з науковою сферою видається неправомірним й обмеженим.

На жаль, з погляду надання послуг кінцевому користувачу сьогодні немає повноцінної реалізації можливостей електронних бібліотек, які давали б змогу надати складну композитну послугу, скажімо на основі технологій веб-сервісів або інших технологій, що дають змогу творцям нової електронної бібліотеки звернутися до окремих сервісів уже існуючих фондів електронної інформації й запропонувати своєму користувачу саме ту складну послугу, яка йому потрібна. Отже, ще одне завдання, яке стоїть перед співтовариством «електронних бібліотекарів», – це «модуляризація» електронної бібліотеки з тим, щоб мати нагоду керувати різноманітним цифровим контентом шляхом звернення до тих або інших сервісів окремих модулів усередині певної електронної бібліотеки, а також між нею та іншими інформаційними системами, які з нею пов'язані [4].

Говорячи про ефективне використання дистантних форм забезпечення доступу до інформації, слід звернути увагу на потенціал, яким володіють інформаційно-аналітичні структури бібліотек. Активне задіявання таких служб дає змогу не просто надати доступ до інформації, а, що набагато важливіше, надати доступ одразу до потрібної замовнику, оптимально структурованої і навіть узагальненої інформації. Мова йде про тематичні запити, які передбачають виконання аналітичних оглядів, створених на основі

аналітико-синтетичної обробки первинної інформації. Серед безумовних плюсів такої форми ресурсу – оптимальний для кожного індивідуального замовника вид інформації, що забезпечує максимально ефективно її використання. Підсумковий матеріал має певного адресата, на якого він персонально орієнтується. При цьому під час виконання замовлення враховується не лише тема, а й індивідуальні побажання замовника (обсяг матеріалу, стиль, форма надання – друк або електронний вигляд тощо).

Усе це особливо важливо при створенні синтезованого науково обґрунтованого інформаційного продукту. У цьому контексті слід зазначити, що специфіка діяльності наукової бібліотеки як комплексної бібліотечно-інформаційної та в багатьох випадках науково-дослідної установи створює умови для ефективного залучення до цих структур фахівців з різних галузей знань. Історики, філософи, філологи, соціологи, економісти, представники фізико-математичних і біологічних наук, фахівці з інформатики та обчислювальної техніки, адміністратори комп'ютерних мереж і систем реально становлять «лівову частку» (до 50 %) штату працівників з вищою освітою великих наукових бібліотек [5].

Наявність кваліфікованих наукових співробітників помножена на ресурсний потенціал наукової бібліотеки дає змогу досить оперативно готувати інформаційний продукт високої якості, чого, власне, і потребує замовник. У підсумку забезпечуються умови для здійснення наукового аналізу кожної конкретної ситуації або проблеми й визначення шляхів її вирішення. В економічному аспекті це сприяє зміцненню економіки й матеріальної бази суспільства, у політичному – стабільному функціонуванню політичної системи, у соціально-гуманітарному – подальшій структуризації суспільства й розвитку його інформаційно-культурного простору.

Слід зазначити, що інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек можуть працювати не лише на виконання конкретних вузьких запитів дистантних замовників, а й здатні забезпечувати в елек-

тронній формі доступ до найважливішої суспільно значущої інформації для широкого кола користувачів.

Зокрема, бібліотечний сайт НБУВ містить матеріали, продюковані Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), серед яких:

- бюлетень оперативної інформації електронних видань для керівників та їхніх референтів «Резонанс», в якому висвітлюється діяльність органів виконавчої, законодавчої та судової влади, місцевого самоврядування. У стислій формі аналізуються актуальні питання міжнародного співробітництва та суспільно-політичного життя, економічний стан та правові відносини в Україні;

- реферативний бюлетень матеріалів ЗМІ «Шляхи реформування української науки», в якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, проблеми реформування української науки, подається інформація про здобутки вітчизняної науки та висвітлюється досвід розвитку наукових закордонних досліджень;

- експертно-аналітичний висновок за результатами моніторингу преси «Проблеми зайнятості населення», в якому висвітлюються питання працевлаштування населення, ринку праці та діяльності Державної служби зайнятості;

- бюлетень матеріалів ЗМІ «ВТО, МЫ И РОССИЯ», в якому висвітлюються новини СОТ, проблеми входження України до СОТ у зіставленні з відповідними процесами в Росії, розглядаються питання українсько-російських економічних відносин у зв'язку з цими процесами;

- інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальній сферах, розвитку національних відносин, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні. Значна його частина базується на матеріалах з регіональної проблематики.

Однією з найбільш затребуваних рубрик журналу є «Коментарі спеціалістів на звернення громадян», яка готується в тісній співпраці з управлінням інформаційної політики та зв'язків з громадськістю Кабінету Міністрів України. Мета рубрики – надання компетентної консультативної юридичної допомоги в різноманітних питаннях, що постають перед громадянами в процесі життєдіяльності.

У цьому контексті варто наголосити, що розвиток демократії неможливий без удосконалення правової системи, підвищення правової культури. Адже демократична держава в першу чергу правова держава.

Як засвідчує практика, за відсутності належної політичної культури найкращі демократичні інститути виявляються неефективними і виникає загроза демократії (узурпації влади або з боку Президента, або парламенту).

З іншого боку, велике значення для збереження демократії має не лише політична культура представників влади, але й політична і правова культура громадськості. Адже технологізація суспільно-політичних рішень, тенденція до якої проглядається дедалі чіткіше, поступово призводить до певного дистанціювання громадян від реального процесу прийняття політичних та інших рішень у сфері суспільного управління. Але демократія – це публічне правління, за якого рішення опрацьовуються публічно. Поступова професіоналізація політичної та загалом публічної сфери загострює приховане протягом ХХ ст. протиріччя між демократичним та елітарним принципами політики в демократичних суспільствах, посилюючи елітарний.

Підвищення рівня політичної культури населення сприятиме формуванню в державі громадянського суспільства, яке запобігало б елітарним тенденціям у політиці.

Отже, забезпечення населення інформацією нормативно-право-

вого характеру, що сприяє підвищенню правової культури суспільства від державних і комерційних структур до окремої особистості, сьогодні надзвичайно актуальне.

Вирішення громадянами різноманітних питань, що стосуються гарантії та реалізації їхніх прав, потребує детальної й конкретної відповіді юристів-консультантів. Бібліотеки володіють достатнім ресурсним і кадровим потенціалом для надання допомоги користувачам в отриманні доступу до цієї інформації. Вони можуть брати активну участь у створенні нових форм взаємодії державних органів влади з населенням і, у свою чергу, стають своєрідним посередником між державою й громадянами.

У більшості бібліотек відкрито центри правової інформації на допомогу місцевому самоврядуванню, створено повнотекстові бази даних розпоряджень облдержадміністрацій і рішень рад народних депутатів. Ці БД представлено на веб-сторінках бібліотек і на регіональних веб-серверах. Користувачам там надається можливість ознайомитися з нормативно-правовими актами, які приймаються різними за рівнем загальнодержавними владними органами, а також документами місцевих управлінських структур і будь-якою іншою інформацією про життєдіяльність відповідної території (місцевий бюджет, податки, власність, соціальний захист малозабезпечених верств населення, транспортне забезпечення, матеріально-технічні ресурси, статистичні дані тощо) [6,7,8].

Систематична робота з поглиблення та вдосконалення конструктивного діалогу між виконавчою владою та суспільством на загальнодержавному рівні, упровадження нових форм плідної взаємодії між ними здійснюється в рамках урядових програм Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) спільно з управлінням інформаційної політики та зв'язків з громадськістю, про що йшлося вище. З метою надання кваліфікованої юридичної допомоги у вирішенні проблемних питань, що турбують громадян, управлінням організовано надходження матеріалів з відповідями фахівців центральних

органів виконавчої влади (міністерств, різних державних профільних комітетів та інших відомств) на запитання громадян правового змісту. Такого роду матеріали обробляються спеціалістами СІАЗ. З усього масиву документів відбирається тільки та інформація, яка має суспільно вагоме значення на загальнодержавному рівні й стосується законодавчого та нормативного врегулювання в таких сферах життєдіяльності громадян, як права людини та її соціальний захист, правове врегулювання власності, зокрема на землю, забезпечення житлово-комунальними послугами, оплата праці, охорона здоров'я тощо. Відібрана та опрацьована інформація структурується за рубриками. Підготовлений матеріал, крім журналу «Україна: події, факти, коментарі», розміщується також на урядовому порталі в запровадженій управлінням рубриці «Уряд і громадськість».

Узагальнюючи сказане, можна констатувати, що впровадження й розвиток дистантних форм використання інформаційних ресурсів бібліотек сприяє забезпеченню широкого доступу до суспільнокорисних, затребуваних знань, що створює необхідні умови як для розвитку суспільства в цілому, так і окремої особистості.

Без знань, які народжують свободу, суспільству неминуче доведеться підлаштовуватися під примхи світового порядку, який воно не здатне контролювати. Доступ до інформації, зокрема шляхом розвитку дистантних форм, відкриває перспективи зміцнення економіки шляхом переведення її на інноваційні технології, забезпечення соціальної захищеності шляхом підвищення політичної та правової культури, поглиблення демократичних перетворень через створення умов для реалізації прав людини, побудову громадянського суспільства й встановлення його контролю над державою.

Список використаних джерел

1. *Негодаев, И. А.* На путях к информационному обществу [Электронный ресурс] / И. А. Негодаев. – Режим доступа : <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00—001учеб—00-0-0->

Oprompt-10---4-----0-0l-1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-1251-10&a=d&c=01ucheb&cl=CL1&d=HASH833c885b705b34082e7944, свободный. Заглавие с экрана.

2. *Chung, Fay*. Strategies for Developing Distance Education // Marian Croft, Ian Mugridge, John S. Daniel, and Allan Hershfield, eds., Distance Education: Development and Access / Papers in English prepared for the Fifteenth World Conference of the International Council for Distance Education, Caracas, Venezuela, 1990, November 4–10, pp. 61–66. – Mode of access : <http://www.gdenet.ru/policy/national/strategic/2>. Title from screen.

3. *Богданов, А. В., Сюнтюренко, О. В., Хохлов, Ю. Е.* Программа «Российские электронные библиотеки» [Электронный ресурс] // научный электронный журнал «Электронные библиотеки» / А. В. Богданов, О. В. Сюнтюренко, Ю. Е. Хохлов. – 1998. – Т. 1. – Вып. 1. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/content/journal/1998/199801/BHS/bhs.ru.html>, свободный. Заглавие с экрана.

4. *Хохлов, Ю. Е.* О месте электронных библиотек в информационном обществе [Текст] / Ю. Е. Хохлов // Электронные библиотеки. – 2005. – Т. 8. – Вып. 2; Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2005/part2/Hohlov>, свободный. Заглавие с экрана.

5. *Романча, Л.* Роль бібліотечних закладів у підвищенні ефективності наукових досліджень [Текст] / Л. Романча // Україна: події, факти, коментарі. – 2004. – № 15. – С. 71–76.

6. *Моїсеева, Н.* «Електронне урядування» у системі інформаційних ресурсів Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова [Текст] / Н. Моїсеева // Бібл. планета. – 2001. – № 4. – С. 10.

7. *Риб'янцева, І.* Стратегія розвитку Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Горького [Текст] / І. Риб'янцева // Бібл. планета. – 2004. – № 3. – С. 6–7.

8. *Танатар, Н.* Українські бібліотеки у дзеркалі газетних публікацій 2003 року – року культури в Україні [Текст] / Н. Танатар // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 8–9.